

A filmes fülkeforr

Vitazáró helyett

VISSZHANG - LVII. évfolyam, 25. szám, 2013. június 21.

Várható volt, hogy „Röpirat a magyar filmművészet ügyében” című cikkem (ÉS, 2013/5., febr. 1.) vitát vált ki – ez is volt a célja. Eszem ágában sincs vitazárót írni, s vele az utólagos igazságosztó szerepében tetszelegni: mindnyájan elmondtuk véleményünket, az olvasó eldönti, melyiket találja meggyőzőnek.

Egyetlen hozzászólásra reagálnék csupán, Kovács András Bálintéra (*Tarr? Vajna? Magyar film, ÉS, 2013/20., máj. 17.*), mert ez alapvetően különbözött az összes többitől, két okból: 1. Vele a kormányzati struktúrába beépült pénzosztó hatalom képviselője szólalt meg. 2. Ebből következően érvelése példaszzerű összegzése a filmes – és általában a kulturális – fülkeforr ideológiájának, a hatalmi newspeak félreismerhetetlen hangján. Szerzője annyiban különbözik csak a kincstári kultúrpolitika többi szóvivőjétől – Feketétől, Kerényitől, Vidnyánszkytól –, hogy beszédmódja mentes a pántlikás keresztény-nemzeti lözungoktól: higgadt, technokrata kifejtése annak, miért volt szükségszerű a dolgoknak úgy történniük, ahogy 2010 óta történnek, azaz, miért ne a szakma, a kulturális és a művészeti élet, hanem politikai kinevezettek döntsenek művészeti kérdésekben. Érdemes hát tüzetesebben megnézni ennek a szimptomatikus érvrendszernek az elemeit.

KAB alaptézise: a kétharmados fülkeforr új, tiszta korszak kezdetét hozta el a filmiparban (is). Ebből a szempontból az előző időszakok, rendszerváltás előtt, majd utána két évtizedig, egységesen előtörténetként kezelendők, amelyet meg kellett, és sikerült meghaladni. A Kádár-rendszer, majd a Magyar Mozgóképi Közalapítvány filmpolitikája között nem lát lényeges különbséget: tévút mindkettő, amit a Vajna-féle Magyar Nemzeti Filmalap terelt a helyes útra. „...én úgy látom, hogy lényegében 1965 és 2011 között itt folyamatosságról, egy nagyon egységes szemléletről és magatartásról van szó – írja –, amely minden pillanatban az éppen aktuális politikai helyzethez próbált alkalmazkodni, és abból kinyerni a filmszakma számára legelőnyösebb politikai és ebből következő pénzügyi pozíciót”. Hogy miért éppen 1965 volna a fordulópont? Azért, mert ez volt a magyar új hullám csúcspontja: ekkor hódította meg a világot a Szegénylegények, az Apa, s követte őket néhány esztendő leforgása alatt olyan remekművek sora, mint a Csend és kiáltás, a Hideg napok, a Hús óra, a Szindbád, a Szerelem? Ez lett volna a romlás kezdete? „A filmszakma először 1965-ben nyilvánította ki a minél kisebb politikai beleszólásra és a minél több pénzre irányuló igényét. Ezt az igényt a hetvenes évek végén sikerült optimalizálnia, aminek az egyik legszebb megnyilatkozása az volt, hogy 1983-ban elérték, hogy Jeles András Álombrigád című filmjét csak úgy tilthassák be, hogy először a Filmművész Szövetség véleményét nyilvánított. Persze, beleegyeztek a betiltásba. 1985-ben a Társulás Stúdió feloszlata már kifejezetten a szakma kezdeményezésére történt, a politikai vezetés már nekik engedelmessé vált.” Sajnálatos, ugyanakkor jellemző, hogy KAB-nak ezekről az évekről – 1965-től ’85-ig – ez jut az eszébe. Két rosszízű történet, amelyekről az illetékes szemtanú, Tóth Klára cikkéből kiderül, nem így estek meg. Mintha a filmesek 1965 óta csak azért harcoltak volna, hogy betiltathassák kollégáik munkáit – s ezt 1983-ra végre sikerült elérniük. A szakma valóban azt szerette volna – és ma is szeretné, amivel nehéz nem egyetérteni –, hogy a politika bőkezűen támogassa a kultúrát, de ne szóljon bele esztétikai-művészeti kérdésekbe. Ez a függetlenségi törekvés akkor aligha a KAB által felhozott két ellenőrizhetetlen sztoriban „optimalizálódott”, hanem a stúdiók megalakulásában, a stúdiótanácsok viszonylagos függetlenségében, ez eredményezte a magyar film felfutását a hatvanas évektől, amit később a keményedő politikai kontroll szakított meg. A rendszernek természetesen voltak hibái – ám az eredményei, vélnénk, letagadhatatlanok. KAB, meglepő módon, ez utóbbival is

megpróbálkozik. (A külföldi kritikusok) „magyar filmet a legritkább esetben a minőségéért, hanem legfőképp politikai pikantériájáért néztek” – írja. Ezt meg honnan veszi? Hogy Jancsó, Fábri, Gaál, Makk, Szabó, Kovács, Sándor, Sára és a többiek remekműveit nem a minőségük miatt ünnepezték, díjazták, írtak róluk lelkes kritikákat? Egy ilyen ledorongoló megjegyzés nem szolgálhat másra, mint az előző évtizedek eredményeinek lekicsinylésére, a filmes fülkeforr elkerülhetetlenségének ideológiai alátámasztására. Ugyanennek a logikának a mentén kérdőjeleződik meg a magyar film 2000-től 2010-ig tartó, s az MMKA szétverésével megszakadt felívelése. „A 2004–2010 közötti korszak – írja –, melyet Grunwalsky Ferenc elnöksége fémjelez, csak annyiban különbözött az előző korszaktól, hogy itt végre a filmszakma elérte áhított célját. De Grunwalsky sem más miatt került az MMKA élére, mint őelőtte Kóhalmi: a Medgyessy-kormányhoz fűződő jól ismert és működőképes politikai kapcsolatainak köszönhetette ezt a pozíciót.” Ez megint egy olyan pletykaízű, dehonesztáló megjegyzés, amelyet KAB semmivel nem tud igazolni. Grunwalsky Ferencet a filmesek köztudomásúan azért választották meg az MMKA elnökének, mert amikor az előző Fidesz-kormány megpróbált Filmközpontot gründolni, az ez elleni eredményes szakmai ellenállást ő vezette. Ezt a „bűnét” az Orbán-kormány azóta sem tudja megbocsátani. Mindenesetre lélekbúvárra tartozik annak kiderítése, KAB szerint miért áll közelebb a hatalomhoz egy, a szakmai szervezetek többsége által választott filmes elnök, mint a szakmai szervezetek bizalmát nem bíró, a miniszterelnök által egyoldalúan, határozatlan időre kinevezett kormánybiztos és famulusai. „A kecskére volt ugyanis bízva a káposzta” – adja meg a szerző a tömör magyarázatot. Világos beszéd: filmes kérdésekben ne filmesek döntsenek – ez az új kultúrpolitika lényege. Hogy kik? A politikai hatalom megbízottai, akik ráncba szedik a megbízhatatlan, függetlenségre vágyó művészeket. (Ennek némileg ellentmond, hogy a jelenlegi Magyar Nemzeti Filmalap döntőbizottságában is filmesek ülnek, s hogy az egyik legmagasabb támogatást az Alap forgatókönyvírói részlegének vezetője, Divinyi Réka kapta, Goda Krisztina és Kálomista Gábor producer társaságában, amiből nem csak kínos személyi összefonódásra következtethetünk, hanem arra is, hogy akár művészek is dönthetnek művészeti kérdésekben, ha őket nem a szakma bízza meg ezzel, hanem – mint a Magyar Művészeti Akadémia esetében – a politika jelöli ki.)

Ahhoz, hogy az MMKA szétveréséhez ideológiai muníciót szolgáltasson, KAB-nak nemcsak a hatvanas évek fellendülését, hanem a 2000 és 2010 közötti sikereket is negligálnia kell, elvégre, ha az eredményes rendszer volt, miért kellett erőszakosan megváltoztatni? KAB vitatja Kamondinak azt az állítását, hogy a magyar film ekkor megint „felkerült a főtáblára”. Ehhez szerinte Tarr sikere, valamint Mundruczó és Kocsis Ági egy-egy cannes-i díja kevés. Nos, aki egy kicsit is tájékozott a film világában, az tudja, hogy nem csak Cannes számít, hanem – mondjuk – Velence vagy Berlin is, nem szólva a kisebb, de nagy szakmai presztízzsel bíró egyéb fesztiválokról, mint a locarnói, a torontói, a rotterdami stb. S egy A kategóriás fesztiválon már a versenymezőnybe bekerülni is nagy dolog, hosszú szünet után sikerült ez gyakorlatilag folyamatosan a fiatal magyar filmeknek. KAB meg sem említi Fliegauf Bence nevét, akinek *Csak a szélje* három díjat nyert Berlinben, a *Womb* egyet Locarnóban, a *Dealer* vagy féltucat fesztiválon; Pálfi Györgyöt, akinek *Hukkléja* Európa Díjas lett, díjat kapott Hongkongban, San Sebastianban, *Taxidermiája* – többek között – Chicagóban és a Sundance-en, Hajdu Szabolcsot, aki ugyancsak sok fesztiváldíjat és lelkes kritikákat mondhat magáénak.

Ennek vetett véget az új korszak, amelyben eddig – két és fél év alatt – egyetlen magyar film sem jutott el a mozibemutatóig. A cikkemben feltettem azt a kérdést, hogy melyik a pazarlóbb, diszfunkcionálisabb finanszírozási rendszer: amelyik támogatásával évi húsz-huszonöt új magyar játékfilm készül, továbbá jut a kisfilmek, dokumentumok, animációk, artkinók, filmfolyóiratok finanszírozására, vagy az, amelybe ugyanennyi közpénz folyik be, de eddig egyetlen film sem került ki onnan, a filmkultúra egyéb szegmenseit meg eleve elhárítja magától. KAB szerint az előbbi, ám ennek indoklásával adós marad. Ehelyett megismétli azokat a Vajna és Kálomista által tett kijelentéseket, hogy mostantól a döntéseknél a minőség számít (eddig mi számított? most, hogy nincs film, honnan látható ez?), hogy Vajna „*kristálytisztta logikával*” választotta le a finanszírozásról a filmkultúra egyéb területeit (mi a logika abban, hogy az úgynevezett – nem definiált – „egészesztés dokumentumfilmeket” ők finanszíroznák, a rövidebbeket meg nem?). S jut rosszízű oldalvágás a producereknek is: „*Mivel bevételük nem a film eladásából, hanem az*

előre megkapott állami támogatásból származik, semmilyen érdekük nem fűződik ahhoz, hogy a film jobb legyen, mint amilyenre éppen sikerül.” Hogy a producer nem lenne érdekelt a filmje minőségében, sikerében? KAB a producereket kisszerű, haszonleső fickóknak képzeli, akiknek tökmindegy, milyen filmet készítenek, csak megkapják a jussukat. Ezzel szemben az utóbbi tizenöt évben olyan producerek léptek színre – Muhi András, Durst György, Kovács Gábor-Pataki Ági, Pusztai Ferenc, Petrányi Viktória, Angelusz Iván és még jó néhányan –, akik a filmesek kreatív alkotótársai, akiknek a tevékenysége nagyban hozzájárult a fellendüléshez. Amúgy KAB-nak nemcsak a véleménye vitatható, a tényeket sem ismeri: 2010 előtt, amikor érvényben volt az úgynevezett normatív támogatási rendszer, a producerek anyagilag is érdekeltek voltak a filmjük sikerében.

KAB a magyar filmesekről, gyakorlatilag a hatvanas évek közepétől a fülkeforrig, alapvetően negatív hangsúllyal szól, mint olyan megbízhatatlan, kontrollálatlan, sok közpénzért kevés eredményt produkáló pénz- és hataloméhes bagázsról, amelynek a legfőbb ideje volt a körmére nézni. Cikkében egyértelműen pozitív megállapításokat kizárólag a Vajna-féle kormánybiztosságról tesz, amelynek fizetett alkalmazottja.

Az eddigiek szellemében zárja is írását: *„Konkrétan tudom, hogy nem egy ember a magyar filmszakmában annak drukkol, hogy itt bukás bukásra halmozódjék, hogy bebizonyosodjon, a Vajna-rendszer életképtelen. Nekik azt üzenem, saját kollégáik bukását kívánják, és ezen Vajna fog a legkevesebbet veszíteni.*” Nos, nem tudom, kiknek a társaságában forog a szerző, de akiket én ismerek, azok annak drukkoltak és drukkolnak, hogy jó és sikeres magyar filmek készüljenek. S szomorúan látják, hogy amióta az új támogatási rendszer életbe lépett, nem készültek ilyenek, nem készültek semmilyenek. Ezen – igaza van – valóban Vajna veszít a legkevesebbet.